

ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. З огляду на динамічні зміни, які постійно відбуваються в соціально економічному просторі України, ключовим стає питання підвищення рівня конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу як головної рушійної сили у забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах конкурентного ринку присвячені наукові дослідження таких багатьох вітчизняних вчених, як ці Д. Бабміндри, Б. Данилишина, Д. Добряка, М. Ступеня, А. Сохничка, В. Месель-Веселяка. Водночас, доводиться констатувати, що у вітчизняному науковому просторі дана проблематика залишається недостатньо дослідженою зважаючи на постійні ринкові трансформації. Це дає підстави вважати, що піднята проблема є актуальною, оскільки допомагає осмислити нові аспекти економічного життя сільськогосподарських підприємств в умовах конкурентного середовища.

Формування завдання. Метою даного дослідження є отримання теоретичних висновків і на їх основі обґрунтувати пропозиції щодо формування конкурентоспроможності малих сільськогосподарських підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Для визначення сутності поняття конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств потрібно провести глибокий аналіз існуючої теоретичної бази з цієї проблеми, оскільки в науковій і спеціальній літературі поняття "конкурентоспроможність" часто ототожнюють із поняттям "конкурентоздатність", хоча на нашу думку, таке трактування є хибним, оскільки воно не враховує специфіки та глибину змісту цих понять. Саме це "відбивається як на якості досліджень, так і на обґрунтуванні управлінських рішень, що зменшує дієвість зусиль, спрямованих на підвищення конкурентоздатності (від авт.-конкурентоспроможності) економіки країни" [1, с. 86]. Відсутність чіткого та єдиного формулювання теоретичних засад стосовно цього питання, не тільки збіднює економічну термінологію, але й проявляються критичні зауваження в адресу органів управління земельними ресурсами про суб'єктивне тлумачення понять "конкурентоспроможність" та "конкурентоздатність", надання їм невластивих рис і змісту.

На жаль у наукових дослідженнях поки що відсутнє єдине визначення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства.

Зважаючи на приведені вище факти конкурентоспроможним можна вважати таке сільськогосподарське підприємство, що забезпечує максимальний прибуток з одиниці площі, виробляючи екологічно чисту (безпечну) продукцію, не спричиняючи шкоди навколишньому середовищу.

Проте дуже важливим є той факт що конкурентоспроможність землекористування не завжди окреслюється вищеприведеним алгоритмом, оскільки джерела, що формують прибуток та забезпечують екологію навколишнього середовища можуть бути відмінними за силою свого впливу. Наприклад сільськогосподарське підприємство що є неконкурентоспроможним в цілому, або має неконкурентоспроможні галузі: птахівництво, тваринництво, рослинництво та інше, може підсилювати свої слабкі сторони, ліквідувати загрози внутрішнього і зовнішнього середовищ та активізувати прагнення до формування конкурентоспроможного підприємства за рахунок задіяння сильних сторін і можливостей (родючі ґрунти, науково обґрунтована система сівозмін, близькість до водних джерел, пунктів здачі сільськогосподарської продукції, видового і

породного складу тварин, коефіцієнта стабілізації екосистеми, наявність меліорованих земель тощо).

Варто відзначити, що така практика знаходила своє відображення в умовах колгоспно-радгоспної системи господарювання, коли різноманітні галузі сільського господарства активно розвивались завдяки постійній кооперації і взаємодії. Між тим постає питання, як досягти стабільності?

Важливим у цьому контексті є усвідомлення, що нині продукція сільського господарства, що доходить до споживача, проходить переважно чотири технологічних етапи, серед них виробництво, продаж сировини, переробка сировини, продаж виробленої продукції. Проте часом відсутність можливостей переробки виробленої продукції, спонукає суб'єкта господарювання реалізовувати її на ринку за заниженими цінами, а інколи і цінами нижчими за собівартість. В результаті такої поведінки процес виробництва стає збитковим, і земля, як засіб виробництва у сільському господарстві перестає бути капіталом, оскільки порушується базовий принцип: "гроші-капітал-гроші". Саме через це, про конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств не може йти мова, адже сільськогосподарська діяльність не здатна забезпечити навіть просте відтворення. Головні прибутки отримують посередники (трейдери), що скуповують зерно у цілях перепродажу, а також підприємства що займаються переробкою сировини. Тож існуюча чотирьохступенева схема: виробництво сільськогосподарської сировини - продаж сировини - переробка сировини - продаж виробленої продукції, не є ефективною, так як головні суб'єкти господарювання на землі отримують лише незначну частину від потенційно можливих прибутків.

Відсутність належного внутрішнього фінансування виробництва, недостатня забезпеченість технікою позбавляє можливості розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського землекористування. Тобто мова йде про необхідність створення нових механізмів державного регулювання між суб'єктами суспільного виробництва, що забезпечуватимуть суб'єктам господарювання на землі рівень рентабельності, здатний сприяти їх розвитку на засадах розширеного відтворення. Основним завданням держави є контроль за встановленням справедливої вартості на вироблену сільськогосподарську продукцію, усунення диспаритету цін, забезпечення державного замовлення на вироблену продукцію, фінансування та надання довгострокових кредитів та ін.

При вирішенні завдань державного регулювання, описаних відносин необхідно враховувати, що найбільш потребують державної підтримки сільськогосподарські підприємства незначних розмірів до 50 га, так як рентабельність їхнього виробництва сягає не більше 10-12%, в той час, як підприємства площею понад 500 га мають вищий рівень адаптованості до факторів впливу зовнішнього середовища, забезпечуючи рівень рентабельності виробництва у межах від 25%.

На даний час в Україні на жаль переважають сільськогосподарські підприємства площею до 50 га, хоча у Миколаївській області тільки чуть більше 850 підприємств мали середню прощу 870 га. Решту - 4,8 тис. одиниць представляють фермерські господарства з середнім розміром 50 га, одноосібні господарства в кількості 58 тис. одиниць з середнім розміром 7,1 га та інші суб'єкти господарювання в кількості 503,6 тис. одиниць, які використовували землю із середнім розміром 0,56 га. Саме тому середня оплата праці працівників сільського господарства складала лише 1300 грн., тоді як в окремих галузях вона становила 2500-3000 грн. Це обумовлено тим, що витрати живої праці, які складають майже 300 людина годин на один гектар сільськогосподарських угідь, в порівнянні з крупними підприємствами вищі майже в два рази. Тобто конкурентоспроможність підприємства прямо пропорційна його площі, наявності можливостей впроваджувати новітні індустриальні технології виробництва продукції, систему науково обґрунтованих сівозмін. Суб'єкти господарювання на землі, що фокусуються на вирощуванні однієї-двох культур не здатні повноцінно функціонувати в умовах ризику, їх діяльність наближується до банкрутства, з визначеною тенденцією до

зникнення їх як класу сільгоспвиробників. В свою чергу суб'єкти господарювання, що вирощують у сівозмінах широкий набір культур, за аналогією соціалістичного періоду господарювання, утримують поголів'я різних видів тварин із розрахунку, наприклад, одну голову великої рогатої худоби на один гектар сільськогосподарських угідь за рахунок синергетичного ефекту можуть досягати принципово нової якості щодо підвищення результатів своєї діяльності. Саме тому приватна власність на засадах кооперативної форми господарювання є основою формування конкурентоспроможних сільськогосподарських підприємств. Дана система має широку вживаність у країнах західної Європи. Наприклад у Бельгії орендується понад 70% земель, у Франції і Німеччині - більше 60%. В цілому у західній Європі в оренді, за чіткими і прозорими правилами використання землі, перебуває понад 40% всіх земель сільськогосподарського призначення. Тож збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств є методологічною основою для зниження ризикованості функціонування агроформувань, зниження собівартості продукції і як результат підвищення прибутковості.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що при площі земельних ділянок понад 100 га та забезпеченні необхідного технологічного процесу основними виробничими фондами, варто очікувати на позитивні тенденції в прибутковості підприємства. Якщо в підприємствах, що мають в своєму користуванні площі від 50 до 100 га збитковим є одне з шести, то в групі підприємств що використовують площу понад 500 га, збитковим є одне із п'ятнадцяти [2, с.31].

Пошук нових шляхів розвитку конкурентоспроможних сільськогосподарських підприємств орієнтує на переосмислення ролі землі у сільськогосподарській діяльності, усвідомлення значущості її як умови стабілізації екосистеми Земля. Мова йде не тільки про те, що земля у сільському господарстві є умовою забезпечення продовольчої безпеки держави, але й про те, що її некваліфіковане використання у виробництві призводить до руйнування структури процесами водної і вітрової ерозії, дегуміфікації тощо. Саме це є найбільш небезпечним суспільно-економічним і політичним явищем. Слід зазначити, що нині багато дослідників активно критикують структуру земельних угідь, в якій орні землі займають 70-80 і більше відсотків. Претензійність такої критики є надуманою, бо вона ігнорує вирішення реальних проблем раціонального використання орних земель. Тож стає необхідним зосередження уваги на застосуванні комплексу заходів на мікрорівні, що забезпечать сталий розвиток сільськогосподарських підприємств, не дивлячись на високу розораність земель. Звернемо увагу, що саме відсутність нових інноваційних технологій виробництва, що дозволяли б забезпечувати більшу урожайність необхідну для задоволення суспільно необхідних потреб з меншої площі ріллі, спонукає до розорювання нових земель. Цей процес має еволюційну природу, і обумовлений тим, що останнім часом сільське господарство носило екстенсивний, переважно затратний характер, при якому затрати на вирощування культур перевищували величину доходу від їх реалізації. Тому державна політика повинна бути спрямована не на трансформацію ріллі під пасовища, сіножаті і інші угіддя з метою зниження розораності території, а обирати стратегію поступового нарощування продуктивності орних земель, спрямувати зусилля на збереження і відтворення родючості ґрунтів, поліпшення якісних показників ґрунту. Одним із можливих шляхів покращення становища, є персоніфікація земель, в результаті якої у власники земельних ділянок переосмислять своє споживацьке ставлення до землі та сформують власні ідеали та цінності стосовно цього ресурсу. Це означає, що найвищий громадянський обов'язок суб'єктів господарювання на землі полягає у створенні заслону девальвації цінностей орних земель, приклавши зусилля до формування сталого землекористування на базі фактично існуючої площі орних земель. Стабілізаційним каркасом таких землекористувань повинна стати ландшафтна організація територій орних земель, що ґрунтується на диференційному використанні орних земель, в основі якого лежать

еколого-технологічні групи ґрунтів, ґрунтозахисна система землеробства, бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті та ін.

На жаль з часу старту земельної реформи в Україні, минуло більше 20 років, а використання землі як і раніше здійснюється за власним розсудом суб'єкта господарювання на землі - без використання оптимізуючих механізмів, що присутні на будь-якому промисловому виробництві. Так освоєння проектів землеустрою, могли б стати дуже важливим організаційним механізмом формування додаткових робочих місць в землеробстві, підвищити результативність праці.

Тільки завдяки землеустрою, який передбачає всебічне і повне врахування рельєфу місцевості, якості ґрунтового покриву, умов зволоження і розміщення сівозмін, полів сівозмін, створюються найбільш сприятливі умови для використання машин, праці, охорони ґрунтів від ерозійних та дефляційних процесів, що в кінцевому результаті забезпечує підвищення урожайності культур та стабілізацію агроландшафтів.

Треба звернути увагу на те, що в усіх законодавчих актах, регулюючих земельні відносини, відсутні регламенти обов'язковості розроблення проектів землеустрою агроформувань як умови, що забезпечує здатність систем (сільськогосподарських підприємств) до розвитку і вдосконалення. Не регламентується така обов'язковість і Земельним кодексом, законами "Про землеустрій" "Про охорону земель". Це стосується і Програми діяльності Кабінету Міністрів України, де декларуються питання розроблення заходів, спрямованих на охорону земель, збереження і відтворення родючості ґрунтів, але не регламентується обов'язковість проведення землеустрою, який служить механізмом досягнення поставленої мети.

Звертає на себе увагу те, що серед низки організаційно-економічних заходів, спрямованих на зростання виробництва в сільськогосподарському секторі, розроблених Національним науковим центром "Інститут аграрної економіки" майже відсутні конкретизовані рекомендації, щодо раціонального землекористування, не передбачається проведення землеустрою. Така політика заважає прийняттю управлінських рішень щодо збереження і відтворення родючості ґрунту, усунення причин зниження його гумусності. Наприклад, у Миколаївській області при оптимальному вмісті гумусу в ґрунті на рівні 6,2% його фактичний вміст складає в середньому 3,2%, тобто майже вдвічі нижче оптимального рівня.

Відсутність впровадження системи науково обґрунтованих сівозмін, які б забезпечували баланс між нагромадженням і виносом гумусу з ґрунту супроводжується щорічним дефіцитом гумусу в межах 0.5-0.8 т/га і більше. що відповідає 10-16 тонн перепрілого гною, який потрібно додатково внести в ґрунт. У грошовому еквіваленті це складатиме приблизно 2-3 тис. грн/га витрачених недоцільно, в той час як ці кошти можна було б направити на інші важливі цілі.

Варто відмітити, що зниження гумусності ґрунтового покриву не тільки погіршує якісні параметри ґрунту, знижує його родючість, але й впливає на якість сільськогосподарської продукції, яка виражається у відсутності в ній мінералів, вітамінів, амінокислот, жирних амінокислот, дуже потрібних організму людини. Саме ці мікроелементи необхідні людині для повноцінного функціонування організму. Так до щоденного раціону повинні входити до 90 елементів харчування : 60 мінералів, 16 вітамінів, 12 амінокислот і жирних амінокислот, без яких будуть розвиватися хвороби людини.

Ґрунти, що мають достатній вміст гумусу забезпечують рослини усіма необхідними для здоров'я людини елементами. Тож з огляду на сказане зниження гумусу у ґрунтах катастрофічним чином впливає на здоров'я людей завдаючи шкоди у формуванні повноцінного життя.

Дуже важливим є той факт, що наявність вмісту гумусу в ґрунті послаблює процес засвоєння рослинами радіонуклідів. У зв'язку з цим, розроблення проектів землеустрою на з радіонуклідно забруднених територіях дозволить перерозподілити культури в полях

таким чином, в результаті якого буде можливе виробництво відносно чистої продукції. Це найбільш показово ілюструє роль гумусу в екологізації землекористування, його конкурентоспроможності та конкурентоздатності виробленої продукції на внутрішньому і зовнішніх ринках. На жаль, дуже часто цінності збереження гумусу не ідентифікуються з передумовами раціоналізації землекористування.

Отже, пошук шляхів розвитку конкурентоспроможних землекористувань, дає підстави вважати, що вони коріняться у теоретичних та практичних засадах науки про землекористування, яка здатна внести раціональні зрушення у множинній структурі аграрного сектора. Тож, науку про управління землекористуванням можна вважати тією рушійною силою, що може забезпечити виробництво конкурентоздатної сільськогосподарської продукції та підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. Саме управління землекористуванням здатне збалансувати усі ланки економіки, природокористування та екології. Базуючись на сумі міждисциплінарних знань, синергії різних економічних, соціальних і політичних процесів, землекористування дає змогу до цілісного сприйняття, розробки алгоритму щодо формування конкурентоспроможного сільськогосподарського підприємства. Цінність управління полягає в тому, що з його допомогою належним чином можна втілити у реальний процес розвитку сільськогосподарських підприємств положення чинного законодавства, концепцій, програми та інші елементи ціннісного призначення.

Беручи до уваги той факт, що землекористування постійно перебуває під впливом факторів зовнішнього середовища (макрооточення, безпосереднє і внутрішнє середовище), на які воно повинно відповідним чином реагувати, особлива увага приділяється стратегічному управлінню землекористуванням. [4;5;6;7;8;9]. При цьому реалізація стратегічного управління здійснюється шляхом стратегічного планування використання земель за визначеною схемою.

Треба зазначити, що цінність стратегічного планування визначається тими науково обґрунтованими нормами і нормативами, на які воно спирається і завдяки яким регламентує раціональне використання і охорону земельних ресурсів. Особлива роль у поліпшенні якості планування землекористування, належить моделюванню землекористування, яке дозволяє виявити, можливі тенденції позитивного і негативного характеру. Слідують відзначити що стратегія використання буде найбільш успішною, якщо замість залучення матеріальних факторів виробництва (природних ресурсів, праці, капіталу) до її реалізації будуть залучені інноваційні технології, фінансовані за рахунок внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Надання статусу конкурентоспроможних сільськогосподарських підприємств можна припустити лише за умови зростання натуральних і вартісних показників, найважливішими з яких є показники виходу валової продукції, валового доходу, валового доходу на 100 га сільськогосподарських, угідь, вартості валової продукції рослинництва і тваринництва з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, шляхом співставлення відповідних показників розвитку до середньозваженого балу бонітету ґрунту. За результатами таких обчислень визначаються показники розвитку сільськогосподарських підприємств у розрахунку на один бал бонітету, які свідчать про ступінь їх конкурентоспроможності у загальному списку оцінюваних підприємств.

Висновки: Основними аргументами, що визначають конкурентоспроможність землекористування є:

Здатність забезпечувати максимальний прибуток з одиниці площі, при мінімальних на це затратах. завдяки виробництву екологічно чистої продукції без спричинення шкоди для навколишнього середовища.

Державне регулювання процесу перерозподілу отримуваних від сільськогосподарської діяльності прибутків на користь виробника сировини сільськогосподарської продукції на землі. Таке регулювання створить передумови для

подальшого розвитку додаткових видів виробництва, створення робочих місць, додаткових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Перехід на кооперативну форму господарювання, яка забезпечить більшу фінансову стійкість, сприятиме процесу запровадження передових індустриальних технологій виробництва рослинницької продукції за рахунок збільшення розміру сільськогосподарських землекористувань.

Збільшення показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання в результаті об'єднання, інтеграції галузей рослинництва і тваринництва у єдину систему, яка значно підвищуватиме ефективність діяльності кожної галузі.

Організація проведення землеустрою сільськогосподарських підприємств всіх форм власності і господарювання, для забезпечення раціонального використання і охорони землі.

Впровадження адаптивних сівозмін, які забезпечать бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті та високу продуктивність використання орних земель, з урахуванням агробіологічних властивостей культур-попередників.

Розвиток стратегічного управління землекористуванням, який забезпечить адекватне прийняття управлінських рішень відповідно до змін у зовнішньому середовищі.

Рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств визначається шляхом співставлення відповідних показників його розвитку до середньозваженого балу бонітету ґрунту.

Анотація

У статті розглядаються теоретичні та практичні питання становлення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовується вплив інноваційних процесів на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність землекористування, землеустрій, грошова оцінка, економічна оцінка, державне управління, регулювання, стратегія, інноваційні технології, окупність затрат.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и практические вопросы становления конкурентоспособных сельскохозяйственных предприятий. Обосновывается влияние инновационных процессов на повышение конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, землепользование, денежная оценка, экономическая оценка, государственное управление, регулирование, стратегия, инновационные технологии, окупаемость затрат.

Annotation

Theoretical principals of competitive land-tenure's development are examined. The influence of innovation processes on the increase of land-tenure's competitiveness and competitiveness of the agrarian sector of Ukraine is grounded.

Key words: competitiveness, the use of land, monetary valuation, economic evaluation, governance, management, strategy, innovation, cost recovery.

Список використаних джерел:

1. Верланов Ю.Ю. Абрамова І.С. Теоретичні підходи до визначення поняття конкурентоспроможності підприємства// Наукові праці: науково-методичний журнал. -Т. 89 Вип. 76 Економічні науки -Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. І.І Могили, 2008.- С.86-94

2. Управління землекористуванням: Підручник / В.В. Горлачук, О. М. Гаркуша, В.Г. В'юн, В.В. Мельниченко, І. М. Песчанська, Д.М. Демченко: За ред. В.В. Горлачука-Миколаїв: Вид-во "Ліон", 2006. -376с
3. Porter M. E. Competitive Strategies: Techniques for Analyzing industries and competitors.. N.Y.: Free Press. 1980.-628 p.
4. Забелин П.В. Основы стратегического управления: Чу. пособие /П.В. Забелин, Н.К. Мойсеева -М.:Информационно внедренческий центр "Маркетинг", 1998.-196с.
5. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: Навч. посібник / В.Д. Немцов, Л. Є. Довгань.-К.: ТОВ "УВПК Екс Об", 2001.-560с.
6. Попов С.А. Стратегическое управление: 17-модульная программа для менеджеров" Управление развитием организации". Модуль 4. -М.: ИНФА -М, 1999.-334с.
7. Тридід О.М. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Автореф. дис. ... д.е.н.-Донецьк: ДНУ, 2003. -32с.
8. Шпанко А. Про сутність поняття "Стратегічна конкурентоспроможність"// Економіка АПК.-2007.-№6 -С. 45-49.
9. Нетудихата К.Л. Ципліцька О.О. Інновації як стратегічний фактор сучасного розвитку світової економіки// Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 72.Вип. 59. Економічні науки. - Миколаїв:Вид-во МДГУ ім. П. Могили 2007.- с 34-40.